

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
САМАРҚАНД ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ**

“ТАСДИҚЛАЙМАН”
Самарқанд Давлат
университети ректори
_____ Р.И.Халмурадов
« ____ » _____ 2017 йил

“МАЪҚУЛЛАЙМАН”
Ўзбекистон Республикаси
Вазирлар Маҳкамаси
хузуридаги ОАК раиси,
_____ А.Т.Юсупов
« ____ » _____ 2017 йил

**09.00.02 – ОНГ, МАДАНИЯТ ВА АМАЛИЁТ ШАКЛЛАРИ ФАЛСАФАСИ
ИХТИСОСЛИГИ БЎЙИЧА КИРИШ ИМТИХОНИ
ДАСТУРИ**

Ўзбекистон Республикаси Олий аттестацияси
Раёсатинг 2017 йил « ____ » _____ даги _____ -сонли қарори билан
тасдиқланган

Тузувчи: фалсафа фанлари доктори, проф. Б.М.Очилова
фалсафа фанлари доктори, проф. Ж.Я.Яхшиликков

Такризчилар: фалсафа фанлари доктори, проф. Н.О.Сафарова
фалсафа фанлари доктори, проф. С.Абдухоликков

КИРИШ

Ўзбекистонда мустақилликка эришилган дастлабки кундан бошлаб фан, таълим ва тарбия мазмунига алоҳида эътибор қаратилди. Мустақиллигимизнинг йигирма икки йиллик тарихида эришилган ютуқлар ёшларда миллий маънавий мерос ва кадриятларни авайлаш, уларда воқеаларнинг ходиса сифатида намоён бўлиши эмас, балки маданий, ахлоқий, эстетик моҳиятини чуқур англаш малакаларини шакллантиришни тақозо этмоқда. Айни пайтда бу жараён онг, маданият, амалиёт шакллари бўлмиш этика, эстетика, диншунослик фанининг методологик асослари ҳамда илмий мазмунини миллий ва умуминсоний тамойиллар билан муштараклигини таъминлашни талаб этади. Зеро, Ўзбекистон Республикасининг Биринчи президенти Ислом Каримов таъкидлаганидек: “Ҳеч шубҳасиз, юртимизда эркин, адолатли ва фаровон ҳаёт куриш жараёнида ижтимоий-сиёсий муносабатлар, одамларнинг онги ва тафаккури ҳам ўзига хос, шу билан бирга, мутлақо янгича маъно касб этиб бормоқда. Хусусан, шахс ва давлат, инсон ва жамият ўртасидаги муносабатлар янгича мазмун ва шакл топиб, янги хусусиятлар, янги тамойиллар асосида такомиллашиб бораётганини сезиш, англаш қийин эмас. Бинобарин, буларнинг барчаси янгича кадриятлар ва демократик принциплар моҳиятига, ўз турмуш ва тафаккур тарзимизга мос, биз барпо этишга интилаётган эркин фуқаролик жамияти талабларига жавоб берадиган муносабатлар сифатида ижтимоий фанларнинг асосий тадқиқот мавзуларига айланиши даркор”¹.

09.00.02 – Онг, маданият, амалиёт шакллари фалсафаси бўйича тузилган докторлик имтиҳон дастури умумий фалсафа фанининг бир тармоғи бўлиб, беш бўлимдан иборат. Биринчи бўлимда онг ва унинг структураси, намоён бўлиш шакллари, функциялари, шунингдек, онгнинг фалсафий муаммо сифатидаги моҳиятига эътибор қаратилган. Иккинчи бўлимда маданият, унинг келиб чиқиши, моҳияти, асосий қонуниятлари, категориялари, функциялари, миллий истиқлол ғояси билан алоқадорлиги, унинг тарихий типлари, уларнинг ўзаро мутаносиблиги ва ўзига хос хусусиятлари, маданий маконнинг назарий моделлари, унинг структуравий элементлари ўрганилиб, маданийлашув омиллари, маданиятга цивилизацияон ёндошув, маданий тараққиётнинг механизмлари ва қонуниятлари, маданий фаолият ва маданиятлараро таъсир, мустақиллик даврида маданий тараққиёт, “Оммавий маданият”нинг баркамол авлод тарбиясига таҳдиди масалаларини ўрганиш кўзда тутилган.

Дастурнинг учинчи бўлимида этика фанига оид ишлаб чиқилган мавзулар доирасида катта илмий ходим изланувчилар жамият ва инсонлараро муносабатларда ахлоқий мезонларнинг ўзига хос хусусиятлари тўғрисида тушунча, билим ва кўникмаларга эга бўладилар. Тўртинчи бўлимда эса табиат, жамият ва санъатдаги гўзалликларнинг фалсафий моҳияти, нарсалар оламини бадий-эстетик жиҳатдан лойиҳалаштириш, санъат, адабиёт, экология, техника ва дизайннинг эстетик мазмунини ёритиш, санъат социологияси, атроф-муҳит эстетикаси, соғлом турмуш тарзи эстетикаси каби янги йўналишларнинг илмий-назарий асослари ўрин олган. Бешинчи бўлимда диннинг пайдо бўлиши ва унинг фалсафий моҳияти, диншунослик фанини ўқитишдан мақсад, диннинг ибтидоий шакллари, миллий динлар, Буддавийлик, Христианлик, Ислом ва унинг асосий манбалари, ундаги мазҳаблар, сиёсий оқимлар, виждон эркинлиги ва диний ташкилотлар, миссионерлик ва прозелитизмнинг салбий оқибатлари масалалари ўз ифодасини топган.

Мазкур дастур онг, маданият, этика, эстетика ва диннинг назарий ва амалий хусусиятларини англаб етишида докторантлар учун ўзига хос аҳамият касб этади.

Дастурнинг мақсади- онг, маданият ва амалиёт шакллари фалсафасига оид билимларнинг замонавий устувор йўналишлари ҳақида билим ва кўникмага эга бўлиш ва улардан амалий фаолиятда фойдаланиш малакаларини шакллантиришдан иборат.

Дастурнинг вазифалари:

- маданий, ахлоқий, эстетик, диний билимларни эгаллаш орқали жамият ҳаётидаги ижтимоий жараёнларга фалсафий тафаккур нуқтаи назаридан ёндашиш;

¹ Каримов И.А. Юксак маънавият - енгилмас куч. - Т.: Маънавият, 2008. –Б.125-126.

- жамиятни демократлаштириш ва модернизациялаш жараёнида фаол иштирок этиш хиссини тарбиялаш;
- миллий ва умумбашарий кадриятларнинг моҳиятини идрок этиш ҳамда уларни кадрлашга ўргатиш;
- маданий, диний, ахлоқий, эстетик маданиятни такомиллаштириш;
- маданий фаолият турларини ўрганиш ва танқидий таҳлил қилиш;
- Мамлакатимиз маданий ҳаётидаги ўзгаришларнинг илмий-назарий асосларини яратиш ва уни ривожлантирувчи воситаларнинг маданий тараққиётга таъсир хусусиятларини кўрсатиш;
- Ўзбекистонда Мустақилликдан кейин маданий-ахлоқий тараққиёт ривожланишидаги устувор йўналишларини аниқлаш.

1-БЎЛИМ. ОНГ. ОНГНИНГ СТРУКТУРАСИ ВА НАМОЁН БЎЛИШ ШАКЛЛАРИ

Инсон борлигининг ўзига хос хусусиятлари. Фалсафа тарихида инсон борлигига муносабат. Индивидуаллик борлиги. Онгнинг табиати. Онг ҳақидаги тасаввурларнинг ривожланиши. Онгнинг структураси ва функциялари. Ижтимоий жараёнларда онглилик ва онгсизликнинг намоён бўлиши. Онгсизликнинг табиати. Индивидуал онг борлиги. Ижтимоий онг борлиги. Иррационализм онг ҳақида. Онг бош мия функцияси сифатида. Онг фалсафий муаммо сифатида. Онгнинг материалистик концепцияси. Тил ва онг. Ўзликни англаш.

ЖОН ИНСОН МАВЖУДЛИГИНИНГ АСОСИ

Жон ҳақидаги фалсафа. Онг ва жоннинг тенглаштирилиши. Жон ҳақидаги илк фалсафий тасаввурлар. Жон ва руҳ ҳақида. Гилозоизм таълимоти. Жоннинг танада пайдо бўлиши ҳақидаги таълимот. Ўрта асрлар фалсафасида жон – дунёвий ва илоҳий фаолият ўртасидаги боғловчи бўлин сифатида.

II-БЎЛИМ. МАДАНИЯТ.

Маданиятнинг пайдо бўлиши ва унинг фалсафий моҳияти

“Маданият” тушунчасининг пайдо бўлиши. “Маданият”га берилган таърифлар. «Маданият» тушунчасининг талқинлари. Маданиятшунослик фанининг ижтимоий гуманитар фанлар билан ўзаро алоқадорлиги. Маданиятшунослик фанининг назарий ва ғоявий асослари. Маданиятнинг тарихий, фалсафий, ижтимоий, аксиологик ва антропологик талқини. Маданиятнинг инсон маънавий қиёфасига таъсири. Маданий муносабатлар ва мулоқотлар. Мустақил тараққиёт йўли- янги маданият тизимини шакллантирувчи бош омил. Ўзбекистон Республикасининг Биринчи президенти Ислом Каримов жамият ва маданият уйғунлиги тўғрисида. Маданиятшуносликнинг асосий вазифалари: оламни ўзлаштириш ва қайта ўзгартириш; ҳимоя-мослашув; сигнификатив; ахборотларни яратиш ва тўплаш; коммуникативлик. “Маданиятшунослик”нинг аҳамияти: маданият мустақиллиги; жамият ва маданият ўртасидаги интеграция.

Маданиятнинг тарихий типлари ва тараққиёт босқичлари

Маданият тарихи – инсоният тарихининг таркибий қисми. Маданиятнинг кўринишлари: миллий, минтақавий, умуминсоний. Маданият ва цивилизация. Маданиятга цивилизацион ёндошув. Минтақавий маданиятлар. Маданиятлар диалоги. Шарқ ва Ғарб маданиятларининг ўзаро таъсири. Маданиятга цивилизацион ёндошув. Дунё маданий тараққиётининг тарихий босқичлари: ибтидоий маданият; қадимги давр маданияти; антик маданиятда хиссиёт ва ақл, ижтимоийлик ва индивидуаллик уйғунлиги. Марказий Осиё халқларининг қадимги маданияти; Ислом маданияти; Ўрта аср маданиятининг ўзига хослиги. Амир Темур ва темурийлар даври маданияти (XIV асрнинг иккинчи ярми, XV аср); XVI-XIX асрнинг биринчи ярмида Ўрта Осиё минтақаси халқлари маданияти; модернизм ва постмодернизм маданияти: (XVI-XXI асрлар); мустамлака ва мустабид тузум шароитида маданият. Уйғониш даври маданияти. Уйғониш даври Шарқ ва Ғарб маданиятида гуманизм ғояси. Янги давр маданияти. Янги давр маданиятида технократлашув жараёни. Янги давр маданиятида фан ва билимга муносабат. Собиқ Иттифоқ давридаги ўзбек маданияти ва унга коммунистик мафкуранинг таъсири. Мустақиллик даври ўзбек маданиятининг ўзига хос кўринишлари: анъанавийлик ва замонавийлик.

Халқлар ва миллатлар маданияти

Маданият ва этнос. Халқ - этник умумийликнинг бош шакли. Этнос - умумий тил ва маданиятни шакллантирувчи омил. Этник ва миллий маданият. Этнос - этногенетик ва маданий бирлик. Этник маданият энг қадимги маданият шакли. Консерватизм, ворисийлик, маданий илдизларни сақлашга мойиллик - этник маданиятнинг ўзига хос кўриниши. Этномаданий стереотиплар: автостереотиплар (ўз халқи маданияти ҳақидаги фикр), гетерестереотиплар (бошқа халқлар маданияти ҳақидаги фикр). Этник маданият миллий маданиятнинг бошланғич асоси. Этник маданиятдаги бегоналашув. Этник маданиятнинг ҳозирги замонда намоён бўлиши (музейлардаги экспонатлар, турли кўшиқлар, куйлар). Этномаданият миллий маданиятнинг бошланғич асоси. Миллат - этномаданий бирлик. Маданият ва мулоқот. Этник ва миллий маданиятдаги фарқлар ва ўзаро алоқадорлик. Фан, таълим, санъат ишлаб чиқаришнинг ривожланиши маданий тараққиёт қафолати. Миллатлараро муносабатлар маданияти.

Маданий тараққиёт ва маънавий мерос

Мерос - дунё халқлари учун умуминсоний мулк. Мероснинг тарихан ўзгариб бориши. “Буюк ипак йўли” маданияти - Ўрта Осиё маданиятининг узвий қисми. Бу маданият Эрон, Ҳиндистон, Ўрта Осиё ва Хитой маданиятини кескин равишда ўзгартиришга сабаб бўлгани. Меъморчиликка оид ўтмишдаги ва бугунги иншоотлар, уларнинг тарихи, фарқлари, ўз даври учун ноёб ходиса экани - маданий тараққиётнинг муҳим белгиси. Маданий мерос - инсониятнинг ўтмиш билан чамбарчас боғлиқлиги натижаси. Маданий мероснинг механизми. Маънавий мероснинг узвийлиги. Ўтмишдан келажакка ўтиш жараёнида мероснинг мазмунан ўзгариши.

Маданият ривожининг қонуниятлари

Маданиятнинг турлари: моддий маданият; маънавий маданият; моддий ва маънавий маданиятнинг ўзаро боғлиқлиги. Инсоният тараққиётида моддий ва маънавий ҳаёт уйғунлиги. Маънавий фаолият - моддий маданият маҳсули сифатида. Дин, санъат, ҳуқуқ, сиёсатнинг маънавий маданият шаклланишидаги роли. Моддий маданият такомилида «буюк индустриал инқилоб»нинг ўрни. Ахборот жамияти маданияти ва унинг кўринишлари: интернет; телевидение; радио; матбуот. Моддий маданиятнинг кўринишлари. Моддий маданият тарихий жараён сифатида. Маънавий маданиятнинг шакллари. Маданиятшунослик фанининг қонуниятлари. Маданий ривожланишнинг тарихий давр ва босқичлар билан алоқадорлиги қонуни. Маданий амалиётдаги инкор ва ворислик қонуни

Маданий фаолият турлари

“Маданий фаолият” тушунчаси ва унинг шакллари. Меҳнат маданиятининг тарихий ривожланиши. Жисмоний ва ақлий меҳнат маданияти. Бошқариладиган меҳнат ва унинг шакллари: директив (фаолиятни билмайдиган ва билишни хохламайдиган персонал), ўргатувчи (фаолиятни билмайдиган, лекин билишни хохлайдиган персонал), стимулятив (билувчи, лекин хохламайдиган персонал) делегиратив (билувчи ва хоҳловчи персонал). Мутолаа маданияти. Муомала маданияти. Кундалик билим эгаллашнинг маданий асослари. Маиший турмуш маданияти. Хизмат кўрсатиш маданияти. Спорт – жисмоний маданиятни шакллантиришнинг замонавий воситаси. Маданиятнинг соҳалар бўйича таснифи; иқтисодий маданият; сиёсий маданият; касб маҳорати маданияти; педагогик маҳорат маданияти; экологик маданият.

Маданият ривожининг функциялари, шакллари

Маданиятнинг ижтимоий характери. Иқтисодий маданиятнинг ўзига хос хусусиятлари. Ахлоқий маданият: қадриятлар, нормалар, тамойиллар, зиддиятлар. Экологик маданият ва унинг ўзига хос хусусиятлари. Ҳуқуқий маданият - фуқаролик жамиятининг асосий мезони. Сиёсий маданият – давлат барқарорлиги ва фуқаролар

фаровонлигининг асоси. Давлат рамзларига хурмат сиёсий маданиятлилик белгиси сифатида. Инсон-табиат тизимида экологик маданиятни шакллантириш зарурати. Маданият функциялари: ахборот, адаптив, коммуникатив, интегратив, ижтимоийлашув функциялари.

Маданийлашув омиллари, воситалари

Маданиятнинг беш ўлчовли моделлари: билим, таълим-тарбия, кадрятлар, бошқарув, тил. Билим инсон маданийлашувининг бош омили. Билимнинг турлари: кундалик, мифологик, диний, илмий, ижтимоий, шахсий билим кадрятларга муносабатни шакллантирувчи мезон. Тарбиянинг маданийлашув жараёнидаги роли. Ижтимоий муҳит ва маданий тарбия уйғунлиги. Таълим ва тарбиянинг маданийлашувга таъсири. Маданий маконда кадрятларга муносабат. Бошқарув маданиятининг ўзига хос хусусияти. Бошқарув маданиятида раҳбар ва ҳодим муносабатларининг маданий омиллари. Тил - маданийлашув омили сифатида. Тил ва мулоқот. Нутқ маданияти. Халқ тили шакллари: шева, жаргон, диалект. Бадиий тил. Индивидуал нутқ маданияти. Вербал ва невербал, ёзма ва оғзаки нутқ маданияти. Ворисийлик, ижодкорлик, мослашувчанлик, ижтимоий муҳит - маданийлашув омили сифатида. Маданият масканларининг жамият маданийлашувига таъсири (кинотеатр, театр, музей, тўғарак, ва ҳоказо). Маданий тараққиётга ижтимоий муҳитнинг таъсири. Маданиятнинг шаклланишида инсон омили. Маданият ва иқтисодий барқарорлик уйғунлиги. Маданият ва эркинлик. Ижод - маданиятни ривожлантириш воситаси. Ижод ва маданият мутаносиблиги. Ижоднинг асосий белгилари: ижод маҳсулларининг янгилиги ва ижтимоий аҳамиятлилиги. Ижодий тафаккурда мантиқ ва интуиция. Ижодий фаолиятни ташкил қилишнинг ижтимоий маданий асослари. Ижодни маданий бошқариш. Жамиятдаги ислохотларнинг ижодий муҳитга таъсири. Маданиятлараро муносабатлар. Маданиятлараро умумийлик.

Маънавий янгилаш жараёнида маданий тараққиёт

Миллий мустақиллик ва маданият. Маданият соҳасидаги ислохотларда давлатнинг ўрни ва аҳамияти. Ўзбекистонда мустақиллик йилларида моддий ва маънавий маданиятнинг ривожланиш йўналишлари. Номоддий маданият объектлари - миллий маданий мерос сифатида. Жамоат бирлашмаларининг маданий тараққиётдаги ўрни. Ўзбекистоннинг халқаро маданий алоқалари. Маданият ва шахс. Шахснинг маданият билан узвийлиги: зиёлилик; маданиятлилик; тарбиялилик.

Маданиятнинг асосий турлари: анъанавий, инновацион, техноген, ахборот олиш, ахборот узатиш маданияти

Анъанавий маданиятнинг хусусиятлари. Янгилик билан мурасасизлик - анъанавий маданиятга хос хусусият сифатида. Инновацион маданиятнинг ўзига хос хусусиятлари. Инновацион маданиятда ишлаб чиқариш ва эҳтиёж уйғунлиги. XX - XXI асрда инновацион маданият шаклланишининг асосий омиллари. “Техноген маданият”: моҳияти, кўриниши, хусусиятлари. Техноген маданиятнинг бошқа маданият типлари билан алоқадорлиги. Техника - маданий муҳитни яратиш воситаси сифатида. Ахборот коммуникатив технологияларнинг маданиятга таъсири. Муҳандислик маданияти: хусусиятлари, эволюцияси, истиқболлари. Маданиятнинг биосферик концепцияси. Ахборотлашган жамият маданияти. Экран маданияти. Интернет тизими ахборот маконидан фойдаланиш маданиятида билимнинг кучи. Маданиятнинг оламшумуллиги ва инсониятнинг маданий бирлиги. Маданий ахборотлашув жараёни.

Глобаллашув жараёнида маданиятга таҳдидлар: “оммавий маданият”

“Оммавий маданият” тушунчаси ва унинг мазмуни. Шарқона маданият ва “оммавий маданият” кўринишлари. Глобаллашув жараёни ва миллий маънавият. Оммавий маданиятнинг структуравий – функционал таҳлили. Оммавий маданиятнинг ижтимоий

асоси ва тузилиши. Оммавий маданиятнинг замонавий шакллари ва моҳияти. Моддий, номоддий, миллий, умуминсоний, локал, этник, субмаданият, контрмаданият, элитар ва оммавий маданият.

Мафкуравий таҳдидларнинг “оммавий маданият” кўринишида намоён бўлиш хусусиятлари. Глобал тармоқлар орқали “оммавий маданият” таҳдидларининг таъсири. Ахборотлашган технологик давр ва маънавий тарбия. Интернет тармоқлари орқали кириб келувчи салбий таъсирларнинг олдини олишга оид халқаро тажриба. Ёшларда медиа-маданиятни шакллантиришнинг асослари. “Оммавий маданият” таҳдидларининг олдини олишнинг усуллари ва воситалари. “Оммавий маданият” таҳдидларининг олдини олишда миллий маданиятнинг ўрни. Ёшлар маънавиятини юксалтириш – “оммавий маданият” таҳдидларининг олдини олиш омили сифатида. Оммавий маданият: унинг ижобий ва салбий таъсири. Инсоннинг ижтимоий бегоналашуви. Маданиятлараро зиддиятлар. Замонавий маданиятнинг инқирози.

III-БЎЛИМ. ЭТИКА.

“Этика” фанининг предмети ва жамият ҳаётидаги аҳамияти

“Этика” фанининг предмети, моҳияти, унинг асосий белгилари ва тузилмаси. Ахлоқнинг пайдо бўлиши. Гедонизм ва эвдемонизм тушунчаларининг ахлоқий аҳамияти. Этика фанининг фанлараро боғлиқлиги: фалсафа; эстетика; диншунослик, ҳуқуқшунослик, миллий ғоя, психология, педагогика, сиёсатшунослик, экология. Ахлоқнинг пайдо бўлиши ҳақидаги диний, эмпирик ва генетик концепциялар. Ўзбекистон мустақиллигининг этика фани ривожига конструктив таъсири. XXI асда глобал этосфера (ахлоқий муҳит)ни яратишнинг зарурияти. Инсон, унинг инсоният олдидagi бурчи ва масъулияти.

Қадимги дунё ва ўрта асрларда ахлоқ ҳақидаги қарашлар тарихи

Қадимги Шарқ ва Ғарб мутафаккирлари ижодида ахлоқ ҳақидаги қарашларнинг умумий томонлари ва фарқи. Қадимги Шумер, Вавилон ва Мисрдаги ахлоқий қарашлар. “Авесто” – Турон ва Эрон халқлари ахлоқий қонун-қоидаларининг манбаи.

Қадимги Ҳинди-Хитой минтақасидаги ахлоқий қарашлар: буддавийлик, даоизм. Конфуций таълимотининг ахлоқий жиҳатлари.

Қадимги Юнон ва Румо ахлоқшунослигида Сукрот ва Афлотун, Арасту ва Эпикур, Тит Лукреций Кар, Сенека ва Эпиктет ижодининг ўрни.

Ўрта асрларда Шарқ ва Ғарб ахлоқшунослигининг асосий йўналишлари. Куръони Карим, Ҳадиси Шариф, Инжил – диний ахлоқий манба. Имом ал-Бухорий, Имом ат-Термизий ижодида ахлоқ масаласи. Ал-Фаробий, Ар-Розий, Ибн Сино, Ибн Рушднинг ахлоқий қарашлари. Тасаввуф ахлоқшунослиги. Имом Ғаззолий, Жалолиддин Румий, Азизиддин Насафийнинг комил инсон концепцияси.

Темур ва темурийлар даврида Алишер Навоий ва Абдурахмон Жомий, Ҳусайн Воиз Кошифий каби мутафаккирлар ахлоқий қарашларининг аҳамияти. “Қобуснома”, “Ахлоқи Муҳсиний”, “Баҳористон”, “Гулистон” пандномаларининг инсон ахлоқий камолотидаги ўрни.

Ўрта асрлар Оврупа ахлоқшунослигида черков ақидаларининг устуворлиги: Фома Аквинский, Августин Блаженный. Уйғониш даври ахлоқий таълимотлари: Валла, Монтен, Макиавелли.

Янги ва энг янги давр ахлоқшунослиги

Янги давр ахлоқшунослигидаги рационал ва сенсуал йўналишлар: Спиноза, Локк, Шэфтсбери. Олмон мумтоз ахлоқшунослиги: Кант, Шеллинг, Гегел, Фейербах. Иррационализм намоёндаларининг ахлоқ фалсафаси: Киркегард, Шопенхауэр, Ницше.

XIX - XX аср рус мумтоз ахлоқшунослиги: В. Соловьёв, Н. Лосский, И. Ильин. Н. Бердяев қонун этикаси, тавба этикаси ва ижод этикаси ҳақида.

З.Фрейд ва Э.Фром психоанализи, Ж.П.Сартр экзистенциализми, М.Гандининг ғайри зўравонлик ахлоқшунослиги, К.Ясперснинг ҳаётга эхтиром ахлоқ фалсафаси, А.Швейцер универсал этика асосчиси. М.З.Қутқу ва М.А.Жўшаннинг янги тасаввуфчилик ахлоқшунослиги.

Туркистон маърифатчи-жадидларининг ахлоқий қарашлари: Аҳмад Дониш, Абай ва Анбар Отин. Абдулла Авлонийнинг “Туркий гулистон ёхуд ахлоқ”, Абдурауф Фитратнинг “Оила ва оилани бошқариш хусусида” номли асарларининг ахлоқий моҳияти.

Шўролар даври ахлоқшунослиги. Мустақиллик даврида янги ахлоқий тафаккурнинг шаклланиши.

Этика фанининг асосий категориялари

Этика категорияларининг ўзига хос хусусиятлари. Буюк мутафаккирлар этика категориялари ҳақида. Муҳаббат – ахлоқшуносликнинг энг асосий категорияси. Муҳаббатнинг турлари: Ватанга, миллатга, ота-онага, фарзандга, инсониятга, гўзаликка муҳаббат. Муҳаббат ва нафрат.

Эзгулик ва ёвузлик; яхшилик ва ёмонлик; адолат ва адолатсизлик; бурч ва масъулиятсизлик; виждон ва виждонсизлик; номус ва беномуслик; бахт ва бахтсизлик; ҳақиқатпарварлик ва ёлғончилик, ҳаётнинг маъноси, идеал тушунчалари.

Ахлоқий тамойиллар ва меъёрлар

Ахлоқий тамойиллар ва уларнинг шахс ва жамият муносабатларида намоён бўлиши. Ахлоқий тамойилларга тарихийлик нуктаи назаридан ёндашувнинг ўзига хос хусусиятлари. Ватанпарварлик; инсонпарварлик; эркпарварлик; фидойлик; зиёилик; меҳнатсеварлик; тинчликпарварлик; жўмардлик; ўзбекчилик; меҳмондўстлик.

Ихтиёр эркинлиги ва ахлоқий танлов. Ахлоқий меъёрлар: ҳалоллик ва нопоклик; тўғрилиқ ва эгрилик; ростгўйлик ва ёлғончилик; инсофлиқ ва инсофсизлик; хушфеъллик ва бадфеъллик; ширинсуханлик ва кўполлик; камтаринлик ва мақтанчоқлик; вафо ва хиёнат; садоқат ва сотқинлик; масъулият ва лоқайдлик; орият ва бузуқлик.

Дунё халқларининг ахлоқий менталитети

Европа ва Осиё халқлари ахлоқидаги умумийлик ва фарқли жиҳатлар. Шарқ мамлакатлари халқларининг ахлоқи: ўзаро ҳурмат; сабр-тоқат; юзхотирчилик; андишалиқ; мурувватлиқ; саҳоватпешалиқ. Ғарб халқлари ахлоқидаги хусусиятлар: чўрткесарлик; қатъиятлиқ, индивидуализм, эгоцентризм, космополитизм.

Африка ва Лотин Америкаси халқларининг ахлоқий менталитети. Яқин ва Узоқ Шарқ мамлакатлари халқларининг ахлоқий анъаналари. Ахлоқий менталитетда ворисийликнинг намоён бўлиши.

Никоҳ, оила ва давлатнинг ахлоқий асослари

Никоҳ энг қадимги ахлоқий муносабат шакли. Буюк мутафаккирлар оиланинг муқаддаслиги ҳақида. Никоҳда муҳаббатнинг зарурийлиги. Никоҳнинг қонуний ва диний асослари. Оиладаги ижтимоий-маънавий муҳитнинг фарзанд тарбиясига таъсири, эркак ва аёлнинг ўрни. Оила шаънини сақлашда ота-она ва фарзандлар масъулияти ва бурчлари; ажралиш ва унинг оқибатлари. Оилада ёшлар ва қарияларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилишда давлатнинг роли. Оилавий муносабатларга ноанъанавий ёндашувлар: бир жинсли никоҳлар, никоҳсиз оилалар ва уларнинг оқибатлари.

Давлатнинг ахлоқий моҳияти. Давлатнинг оила тинчлиги ва барқарорлигини таъминлашдаги ўрни. Давлат томонидан ёш оилаларни ижтимоий муҳофаза қилинишининг аҳамияти. Оила шартномасининг ахлоқий жиҳатлари.

Муомала маданияти ва замонавий ахлоқ

Муомала маданияти – ахлоқий маданиятнинг таркибий қисми. Муомала одобининг ижтимоий-тарихий аҳамияти. Муомала одоби ва унинг ахлоқий маданиятда намоён бўлиши. Этикет замонавий ахлоқнинг назарий ва амалий асоси. Асосий ахлоқий қадриятлар: хусусий ахлоқий қадриятлар; универсал ахлоқий қадриятлар; минтақавий ахлоқий қадриятлар.

Касбий одобнинг ахлоқий маданият билан уйғунлиги; касбий эркинлик ва касбий бурчнинг ахлоқий моҳияти. Инсоннинг касбий одоби: олим одоби, журналист одоби, ҳуқуқшунос одоби, шифокор одоби, педагог одоби, муҳандис одоби, тадбиркор ва савдо ходими одоби ва ҳ.к.

Шахс ахлоқий тарбияси

Шахс ахлоқий камолотида таълим ва тарбиянинг ўрни. Билим – шахсни мақсадга йўналтирувчи куч: кундалик билим, шахсий билим, диний билим, илмий билим. Ахлоқий ва жисмоний тарбия уйғунлиги. Тиббий ва экологик тарбиянинг ахлоқий асослари. Тана парваришининг тиббий тарбиядаги ўрни. Соғлом турмуш тарзининг баркамол авлод ахлоқий тарбиясидаги аҳамияти. Санъатнинг шахс ахлоқий тарбиясига таъсири: кино, мусиқа, кўшиқ, театр, бадиий асар. Шахс тарбиясига ижтимоий муҳитнинг таъсири: оила, жамоа, оилавий тадбирлар, гуруҳлар. Йўл ҳаракати қоидаларига амал қилишнинг ахлоқий мезонлари. Замонавий ахлоқий тарбиянинг ютуқлари ва камчиликлари. “Оммавий маданият”нинг ёшлар дунёқарашига таъсири. Замонавий ахлоқий тарбияда космополитизмга мойиллик.

Этиканинг замонавий муаммолари

Глобал жараёнларнинг шахс ахлоқий камолотида таъсири. Инсоннинг ҳаёт мазмунига ва ўлимга муносабати: маънавий-руҳий ва жисмоний азоб. Ижтимоий муҳофаза – ахлоқий зарурият. Биоэтика – амалий этиканинг назарий асоси. Эвтаназия: актив ва пассив эвтаназия. Клонлаштириш, трансплантация, ксенотарансплантация (инсонга ҳайвон органи ва тўқималарини ўтказилиши) ва донорлик диний этика нуқтаи назаридан. Этиканинг замонавий муаммоларига диний ва илмий ёндашувлар.

IV-БЎЛИМ. ЭСТЕТИКА

Эстетиканинг предмети, мақсади ва вазифалари

“Эстетика” - нафосатни ўрганувчи қадимий фан. “Эстетика” фанининг объекти ва фалсафий моҳияти. Дунёни эстетик ҳис қилишга мифологик, диний, илмий ва фалсафий ёндашувлар. “Эстетика” ҳақидаги қарашлар тарихи. “Эстетика” ва ижтимоий фанларнинг ўзаро алоқадорлиги: фалсафа, этика, тарих, миллий ғоя, педагогика, психология, маънавият асослари, диншунослик, иқтисодиёт, экология, социология, табиий фанлар. “Эстетика”нинг структураси.

Эстетик англаш, эстетик муносабат ва эстетик фаолият

Эстетик англаш тушунчаси ва унинг индивидуал характери. Инсоният тарихида эстетик англаш, муносабат ва фаолиятнинг талқини. Эстетик билиш ва эстетик қадриятлар мутаносиблиги. Эстетик англашнинг асосий элементлари: эстетик эҳтиёж, эстетик муносабат, эстетик туйғу, эстетик дид, эстетик баҳо, эстетик идеал, эстетик қарашлар, эстетик назариялар. Шахс эстетик эҳтиёжи. Эстетик муносабатнинг ўзига хос хусусиятлари. Модернизация жараёнида эстетик фаолиятнинг кўринишлари. Эстетик фаолият меҳнатнинг ўзига хос тури. Эстетик фаолиятнинг ижодий характери. Меҳнат, ўйин ва санъатнинг ўзаро муносабатлари. Эстетик фаолиятнинг турлари: халқ ижоди ва

профессионал ижодий фаолият, бадий фаолият ва унинг эстетик табиати, илмий фаолият, диний фаолият, ижодий фаолият, техник фаолият.

Эстетиканинг асосий категориялари

“Эстетика” категорияларининг фалсафий мазмуни ва моҳияти. Фалсафа тарихида эстетика категориялари ҳақидаги тасаввурларнинг хилма-хиллиги. Гўзаллик эстетиканинг асосий категорияси. Эстетик тафаккур тарихида гўзалликка муносабат. Гўзаллик ҳақидаги тасаввурнинг ўзгарувчанлиги. Гўзалликнинг санъатда намоён бўлиши. Гўзаллик ва манфаат. Гўзаллик ва унинг муқобиллари: хунуқлик, бадбашаралик, беўхшовлик, номутаносиблик. Улуғворлик категориясининг фалсафий моҳияти. Эстетик тафаккур тарихида улуғворлик ҳақидаги қарашларнинг ўзига хос жиҳатлари. Улуғворликнинг оламни эстетик идрок этишга ижобий таъсири. Улуғворликнинг кўринишлари: табиатдаги улуғворлик, жамият улуғворлиги, инсон улуғворлиги. Улуғворликка миқдор ва миқёснинг таъсири. Улуғворликнинг санъатда намоён бўлиши. Улуғворликнинг тубанлик, худбинлик, сотқинлик билан зиддияти. Фожеавийлик (трагедия) категорияси. Фожеавийликка муносабатнинг турлари. Фожеавийликнинг намоён бўлиш шакллари: жамият ҳаётида; инсон фаолиятида; санъатда; бадий асарда. Фожеавийлик ва эстетик идеал. Фожеавий қахрамон. Фожеавий жараён ва унга эстетик муносабат. Фориғлаш - фожеавий асарнинг хусусияти сифатида. Кулгилилик категорияси. Эстетик тафаккур тарихида кулгилиликка муносабат. Кулги ва унинг инсон ҳаётидаги ўрни. Кулгили ҳолат. Кулгининг объектлари: турмуш воқеалари, санъат асари, бадий асар, суҳбат мавзуси, мулоқот. Кулгилиликнинг намоён бўлиш шакллари: ҳажв, ҳазил, мутойиба, киноя, кесатиқ, истехзо. Кулги, ҳазил-мутойиба ва унда меъёрнинг зарурияти. Комедия - санъат жанри. Кулгининг фориғлантириш хусусияти. Кулги ҳодисасининг соғлом турмуш тарзига таъсири. Кулгилиликнинг демократик хусусияти. Эстетика категорияларининг ўзаро алоқадорлиги. Мўъжизавийлик, ҳаё (ибо-ҳаё) ва қизиқарлилик эстетика категорияларини ривожлантирувчи мезон сифатида.

Табиат ва техноген цивилизация эстетикаси

Табиат эстетикаси. Инсоният тафаккури тарихида табиатга эстетик муносабатнинг зарурияти ҳақидаги қарашлар. Инсоннинг табиатга муқобил эстетик муносабатлари. Табиатнинг эстетик хусусиятлари. Табиат эстетик фаолият объекти. Экологик эстетиканинг қадрият мақоми. Экология эстетикасининг ахлоқий муаммолари. Табиатни эстетик идрок этишнинг анъанавий ва ноанъанавий усули: табиатни асл ҳолида идрок этиш, табиатни бадий образларда ифодалаш. Экоэстетиканинг XXI аср илмий-техник тараққиётдаги ўрни. Техноген цивилизациянинг ишлаб чиқариш эстетикаси ва фан тараққиётига таъсири. Маиший турмуш эстетикаси ва унинг технологияси. Техника эстетикасининг ишлаб чиқариш ва ижтимоий жараёнлардаги ўрни. Техниканинг инсон эстетик манфаатлари ва фаолияти билан боғлиқлиги. Замонавий шаҳарсозлик эстетикаси. Дизайннинг эстетик хусусиятлари. Табиат ва маиший турмуш дизайни. Халқ амалий санъати ва дизайн.

Санъат ва унинг турлари

Санъатнинг предмети, мақсади ва вазифалари. Буюк мутафаккирлар санъатнинг инсон ва жамият ҳаётидаги ўрни ҳақида. Санъатнинг хусусиятлари: тарихийлик, маъжозийлик, демократлик, миллий ва умуминсонийлик. Санъатнинг тамойиллари: халқчиллик, ҳаққонийлик, ижодийлик. Санъатнинг турлари: бадий адабиёт, халқ амалий санъати, меъморчилик, рассомчилик, ҳайкалтарошлик, театр, кино, мусиқа, эстрада ва цирк, кўшиқчилик, рақс, аския, нотиклик, бадий сураткашлик, қироат санъати (бадий ўқиш); хаттотлик. Санъат турларида мафкура тамойилларининг инъикоси. Санъатга эстетик муносабатни шакллантиришда анъанавийлик ва замонавийлик бирлиги.

Соғлом турмуш тарзи эстетикаси

Соғлом турмуш тарзини қарор топтиришда тарбия шакллариининг узвийлиги: эстетик тарбия, ахлоқ тарбияси, жисмоний тарбия. Соғлом турмуш тарзи эстетикаси тамойилларига анъанавий ва замонавий ёндашувлар. “Гўзал муҳитда яшаш - олий неъмат” тамойилининг эстетик мазмуни. Эстетик тарбиянинг турлари ва йўналишлари: - электрон ахборот воситалари, санъат, бадиий адабиёт. Шахсни эстетик тарбиялашда фан, таълим ва маданиятнинг ўзаро боғлиқлиги.. Меҳнат - турмуш эстетикасининг муҳим омили. Инсонда хулқ гўзаллигини шакллантиришнинг замонавий кўринишлари. Дидлилик ва фаросатлилик – юксак маданият белгиси. Фаросатсизлик шахс камолотидаги иллат. Инсон табиий гўзаллиги билан эстетик диднинг мутаносиблиги: орасталик, бачканалик. Шахс ва жамият эстетик маданиятининг муҳим жиҳатлари. Жамият ижтимоий-маънавий ҳаётининг эстетик маданият шаклланишига таъсири. Шахс ва жамият эстетик маданиятининг диалектик алоқадорлиги. Эстетик маданият юксалишининг миллий ва умуминсоний жиҳатлари. “Оммавий маданият”нинг ёшлар эстетик дидига таъсири. Эстетик раванқ ва унинг эстетик эҳтиёж ҳамда эстетик дид билан диалектик алоқадорлиги. Спорт ва унинг маънавий-эстетик жиҳатлари; спорт эстетикасининг замонавий аҳамияти. Инсон танаси ва турмуш тарзини гўзаллаштиришда спортнинг таъсири.

Эстетиканинг замонавий муаммолари

Техноген цивилизация - эстетик фаолият ва эстетик дидни шакллантиришнинг муҳим омили. Илмий-техникавий тараққиётни инсонийлаштириш ва гўзаллаштиришнинг эстетик муаммолари. Воқеликка эстетик муносабатнинг миллий ва умумбашарий аҳамияти. Эстетик кадриятлар – барқарорликни таъминловчи омил. “Дунёни гўзаллик қутқаради” шиорининг глобал аҳамияти. Оламни эстетик англашда жамият ахборотлашувининг роли.

Ахборот эстетикасининг ўзига хос хусусиятлари ва унинг ижтимоий-сиёсий, бадиий-ижодий, маънавий-ахлоқий жараёнлар билан боғлиқлиги. Рекламанинг эстетик хусусиятлари. Реклама фаолиятига эстетик қонуниятларнинг таъсири. Рекламалардаги ғайриэстетик ҳолатлар ва уларнинг кўринишлари. Рекламанинг эстетик ғоясида миллийлик ва умумбашарийлик диалектикаси.

V-БЎЛИМ. ДИН

Диншунослик фанига кириш

Диншунослик фанини ўқитишдан кўзда тутилган асосий мақсад. Уни миллий истиқлол ғояси ҳамда умуммиллий кадриятлар билан уйғунлаштирган ҳолда олиб бориш. Бу соҳада эришилган ютуқлар. Диннинг пайдо бўлиши ҳақидаги фикрлар. Динлар таснифи. Дин эътиқод сифатида. Дин ва қонуннинг ўзаро муносабатлари. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ҳамда «Виждон эркинлиги ва диний ташкилотлар тўғрисида»ги Қонун. Динга берилган таърифлар. Диншунослик соҳалари. Динга социологик нуқтаи назардан ёндашув. Диннинг ижтимоий вазифалари: компенсаторлик; интеграторлик; регуляторлик; легитимловчилик; диннинг фалсафий, назарий жиҳатлари. Диний тафаккурнинг шахсий ёки ижтимоий илдизлари. Динлар таснифи: уруғ-қабил динлари, миллий динлар, жаҳон динлари, монотеистик ва политеистик динлар.

Диннинг ибтидоий шакллари

Ибтидоий диний онг асослари. Диний тушунчаларнинг инсон маънавий ҳаёти ва унинг ижтимоий муносабатларига таъсири. Тотемизм. Анимизм. Шаманизм (магия). Фетишизм. Ибтидоий мифология. Инсониятнинг ибтидоий маданият ўчоқлари ва улардаги диний тасаввурларнинг хилма-хиллиги. Қадимий динлар тарихини акс

эттирувчи манбаларнинг турлари. Археологик топилмалар, этнографик материаллар. Озиқ-овқат топиш, шахсий ҳаёт хавфсизлиги, барҳаётлик, авлод қолдириш – инсоннинг энг қадимий ва асосий орзулари. Ўлим (мамот) ва дафн билан боғлиқ бўлган тасаввурлар, маросимлар ва урф-одатлар.

Одамзот жамият бўлиб яшашигача бўлган даври. Одамзотнинг жамият бўлиб яшашга ўтиши ва ибтидоий диний эътиқодлари. Илк табу (тақиқ) ва тотемлар ҳақидаги тасаввурларнинг юзага келиши, мифологиянинг шаклланиши.

Ўрта Осиёнинг қадимги аҳолиси ва уларнинг диний тасаввурлари. Қурбонлик келтириш урф-одатлари. Ўлим ва охирзамондан кейинги ҳаёт. Урван ва фраваша руҳлари. «Барча руҳлар» байрами. Бошқа диний маросимлар.

Шаманизмда руҳонийнинг эътиқод қилувчилар орасидаги ўрни. Шаман ва бошқаларнинг руҳлар ҳақидаги тасаввурлари. Шаманизм динининг замонавий кўринишлари.

Миллий динлар

Миллий динлар ва уларга хос хусусиятлар. Яхудийликнинг вужудга келиши ва таълимоти. Яхудийликда мессия – халоскорнинг келиши ҳақидаги таълимот. Яхудийликдаги оқим ва йўналишлар. Садуқийлар, Фарзийлар, Ессейлар. Яхудийлик манбалари. Мусо пайғамбарга Тур тоғида берилган Тора (Таврот). Талмуд, Мишна ва Гемара шарҳлари. Яхудий маросимлари ва байрамлари – Пейсах (Пасха), Шабуот, Йом-Кипур – покланиш, Рош-Ашона, Пурим (Қуръа). Яхудийликнинг Марказий Осиёга кириб келиши.

Веда ва веда динлари. Ведалар. Ведалардаги афсонавий худолар. Браҳманлик. Браҳманлик таълимотида касталар: браҳманлар; кшатрийлар; вайшлар; шудралар. Браҳманликдаги руҳнинг кўчиб ўтиш ҳақидаги таълимот. Ҳиндуийлик. Ҳиндистондаги каста тузумини сақлаб қолиш учун бўлган ҳаракат. Браҳманлик билан буддизм ўртасидаги кураш. Браҳманликда тан олинган асосий уч худо: 1) Браҳма; 2) Вишну; 3) Шива, Ҳиндуийлик таълимоти. Ҳиндуийликдаги жаннат ва дўзах ҳақидаги тушунчалар.

Конфуцийчилик. Қадимги Хитойда Кун-Цзи фалсафий таълимотининг пайдо бўлиши. Конфуций – қадимги Хитой файласуфи ва педагоги, конфуцийчиликнинг асосчиси. Конфуцийнинг ижтимоий-фалсафий ва ахлоқий ғоялари. Конфуций ишлаб чиққан идеал, олий инсон, асл, мард киши концепцияси. Конфуцийчиликнинг, диний манбаси. Конфуцийчиликда диний маросимлар: никоҳ, дафн этиш ва қурбонлик, Пин-Цзин маросимлари; Осмон Худоси-конфуцийчиликнинг бош худоси. Конфуцийнинг илоҳийлаштирилиши.

Зардушт ҳаёти ва фаолияти. Зардушт таълимоти. Зардуштийликнинг шоҳ Виштаспа томонидан қўллаб-қувватланиши. Авесто зардуштийликнинг муқаддас манбаси. Кўпхудоликдан яккахудоликка ўтиш. Зардуштнинг ватани ҳақидаги баҳслар. Зардуштийликнинг диний таълимоти. Ахурамазда. Ахриман. Ҳар бир киши устидан ҳисоб-китоб ўтказилиши, қиёмат (охирзамон), жаннат, жаҳаннам, аросат, танларнинг қайта тирилиши, тана ва руҳнинг қайта бирикиб, барҳаёт бўлиши ҳақидаги тасаввурлар. Зардуштийлик расм-русумлари. Олов тозаланиш рамзи сифатида. Ўтганлар руҳи. Дахмалар. Остодонлар. Зардуштийликнинг Яқин ва Ўрта Шарқ мамлакатларига тарқалиши. Ҳозирги кунга қадар сақланиб қолган зардуштийликка оид таълимот, қараш ва урф-одатлар.

Даосизмнинг вужудга келиши. Даосизм – фалсафий таълимот. Даосизмнинг фалсафий тамойиллари баён этилган «Дао-Дэцзин» китоби. Хитой донишманди Лао-Цзининг тарихийлиги масаласи. «Дао» – ҳаёт тарзи.

Буддавийлик

Буддавийлик асосчисининг шахси. Буддавийлик таълимоти. Буддавийликнинг тарқалиши. Буддавийлик манбалари. Будда Шакьямуни ҳаёти ва таълимоти. Роҳиблар ва

хонақоҳлар. «Ўткинчи дунё» ҳақидаги тасаввурлар. Ахлоқ. Медитация – ҳақиқат ҳақидаги илм. Император Ашока (мил. ав. 273-232 йиллар) даврида буддизмнинг шимолга тарқалиши. Кушон империяси худудида буддавийликнинг қарор топиши. Эфталитлар. Буддавийликнинг Марказий Осиёдаги инқирози (V-VIII асрлар). Буддавийлик ғояларининг бошқа динларга таъсири. Диний мурасасозлик, ахлоқий қадриятларнинг устуворлиги. Археологик топилмалар: Айритом, Қоратепа, Далварзинтепа, Кува, Зартепа, Чингизтепа, Қоровултепа. Шакъямунӣ санамлари, ҳайвон ҳайкалчалари, рамзий ғилдираклар, ступа қолдиқлари. Ёзма манбалар. Буддавийликнинг махаяна, хинаяна, ваджаяна, ламаизм ва бошқа оқимлари. Унинг минтақавий шакллари. Ҳозирги замонда буддавийлик.

Христианлик

Христианлик жаҳон дини. Исо Масих (Иисус) ҳаётига доир илмий баҳслар. Яҳудийлик доирасида илк христиан жамоаси. Муқаддас китоблар. Асосий ақидалар ва амаллар. Рухонийлар ва жамоа. Черков ташкилоти. Илоҳиёт илми соҳасидаги мактаблар. Диний фалсафа. Христиан черковидаги бўлинишлар. Черков тарихи. Католик, православ, протестант йўналишлари. Роҳиблик. Христиан дини ва санъат. Ҳозирги замонда христиан дини. IV асрдан бошлаб насронийларнинг Марказий Осиёга кўчиб кела бошлаши. Факторияларнинг вужудга келиши. Суғдиёна христианлари. Турк хоқонлари. Мўғул хонлари орасида христиан дини. Ёзма манбалар. Марказий Осиё Россия империяси таркибида. Марказий Осиёда Европа аҳолиси сонининг ўсиши. Янги диний жамоалар. Христиан маданияти. Баптистлар. Ҳозирги даврда Ўзбекистондаги христиан жамоалари ва уларнинг диний ҳаёти. Павлус (Павел) исмли шахснинг масихийликда тутган ўрни. «Ҳаворийларнинг фаолияти» («Деяния Апостолов») китоби. Павлуснинг сифатлари. Библия. Қадимий Аҳд. Янги Аҳд. Таврот – Мусога тегишли бўлган беш китоб. Инжил – хушхабар маъносини англатувчи китоб. Христианлик ҳозирги кунда.

Ислом

«Жоҳилия» даври арабларининг диний анъаналари ва кўпхудолик. Муҳаммад ибн Абдуллоҳ – диний раҳнамо ва давлат арбоби. Набий ва Расул сўзларининг маъноси. «Шаққи садр» воқеаси. Пайғамбарнинг Хадича бинт Хувайлидга уйланиши. Каъбанинг таъмир этилиши. Ҳиро ғорида ваҳийнинг нозил бўла бошлаши. Яширин тарғиботнинг бошланиши. Илк мусулмонлар ва уларга Макка мушриклари томонидан тазйик кўрсатилиши. Ҳабашистонга ҳижрат ва Нажошийнинг мусулмонларга муносабати. «Исро ва Меърож» воқеаси. Мадинага ҳижрат. «Бадр» жанги. Илк ислом давлатчилиги муносабатларининг вужудга келиши. Худайбия шартномаси. Макканинг фатҳ этилиши. Ал-Хулафо ар-Рошидун даври. Умавийлар давлати. Аббосийлар давлати. Исломдаги илк фирқаланиш. Исломдаги бағрикенглик тамойиллари. Ислом ва ҳозирги замон.

Исломнинг асосий манбалари

Қуръоннинг 23 йил мобайнида нозил бўлиши. «Қуръон» сўзининг маъноси. Унинг таркиби. Сураларнинг нозил бўлиш даврига қараб тақсимланиши. Макка суралари. Мадина суралари. Илк «Сухуф» - Қуръон оятларининг жамланиши. Халифа Усмон ибн Аффон даврида Қуръоннинг китоб ҳолига келтирилиши. Тошкентдаги Усмон Мусҳафининг тарихи. Қуръонни ўрганиш асосий мактабларининг вужудга келиши. Уни тушуниш, талқин этишда турли ёндашувлар. Қироат, тафсир, сарф-наҳв, носих ва мансук, сабаби нузул каби Қуръон илмларининг тараққиёти.

Ҳадис. Ал-Ҳадис ан-набавий. Ал-Ҳадис ал-қудсий. Ҳадислар ислом динининг Қуръондан кейинги манбаи. Ҳадисларни йиғиш (талаб ал-илм) ва жамлаш (VIII-IX асрлар). *Муснад*, *сунан*, *сахих* ҳадис тўпламларининг вужудга келиши.

Машхур муҳаддислар. Имом ал-Бухорий – буюк муҳаддис. Ислом таълимотининг кейинги даврдаги тараққиёти ва ахлоқ меъёрларини ишлаб чиқишда ҳадисларнинг ўрни. Тасаввуф таълимоти. Нақшбандия. Кубровия. Яссавия. Ҳозирги замонавий тарикатчилик.

Исломдаги мазҳаблар ва ғоявий-сиёсий оқимлар

Исломдаги йўналишлар. Сиёсий партия, ҳаракат, фирқа ва гуруҳлар. Ақидавий таълимотлар. Фикҳий мазҳаблар. Исломдаги илк бўлинишларнинг бошланиши. Ҳокимият масаласидаги турли фикрлар. Сиффин воқеаси. Хорижийлик йўналиши ва таълимоти. Мўътазиллик асосчиси ва таълимотлари. Шиа йўналишининг мазҳаб ва таълимотлари. Исмоилия. Қарматийлик таълимоти ва ҳаракатлари. Суннийлик ақидаси ва мазҳаблари. Ҳанафийлик мазҳаби. Тасаввуф йўналиши ва тариқатлари. Яссавия, Кубравия, Нақшбандия тариқатлари. Замонавий суфийлик таълимотлари. Мотуридия ва Ашъария ақидавий таълимотлари.

Ваҳҳобийлик ҳаракатининг келиб чиқиши. Ваҳҳобийликнинг Марказий Осиёда тарқалиши. XX асрдаги ислохотчилик ҳаракатлари. Панисломизм, панарабизм, пантуркизм тушунчалари. Таблиғ гуруҳи. Ихвонул муслимин ташкилотининг тузилиши, турли фирқаларга бўлиниши. Ҳизбут таҳрирнинг шаклланиши, таълимоти, мақсадлари. Нурчилик ҳаракатлари, мақсадлари. Акротийлик ҳаракатлари ва уларнинг аянчли оқибатлари.

Фундаментализмнинг вужудга келиши. Биринчи жаҳон христиан фундаменталистлари ассоциациясига асос солиниши. Экстремизмни келтириб чиқарувчи омиллар. Терроризмга қарши курашда маърифий исломнинг роли. Радикал диний оқимлар. Фанатизмнинг салбий оқибатлари. Собиқ Иттифоқдан кейинги маконда диний омилнинг фаоллашуви. Ўзбекистон Республикасининг Конституциясида миллий ва диний руҳдаги сиёсий партиялар тузишнинг тақиқланиши. Диний экстремизмга қарши курашишда ёшларга миллий истиқлол ғояларини сингдиришнинг аҳамияти.

Виждон эркинлиги ва диний ташкилотлар

Виждон эркинлиги – диний эътиқод эркинлиги. Ўзбекистон Республикасида виждон эркинлигининг қонунан кафолатланиши. Диний экстремизмга йўл қўймаслик чораларини кўриш.

Виждон эркинлиги ва диний ташкилотлар масаласи. Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг уставида виждон эркинлигининг ўз ифодасини топиши. Бу масаланинг давлат, жамият ва диний ташкилотлар орасидаги муносабатларнинг мустаҳкамланишидаги аҳамияти. Кишилар эътиқодининг турлилиги.

Мустақиллик ва дин. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси томонидан виждон эркинлигининг кафолатланиши. «Виждон эркинлиги ва диний ташкилотлар тўғрисида»ги янги таҳрирдаги қонуннинг қабул қилиниши. Ўзбекистонда амалда бўлган турли диний конфессиялар. Миллий истиқлол ва маънавият бир-бирига мустаҳкам боғлиқ тушунча эканлиги. Маънавиятнинг тарихан қарор топиб боришида маданият ва диннинг ўрни.

Дунёвий давлатда диннинг ўрни. «Дунёвийлик – даҳрийлик эмас» тамойилининг моҳияти. Дин сиёсийлашувининг салбий оқибатлари. Ўзбекистонда давлат ва дин муносабатлари.

Баркамол инсонни шакллантириш Ўзбекистон мустақиллигини мустаҳкамлашнинг назарий асоси эканлиги. Дунёқарашлар эркинлигини таъминлаш жараёнида ҳар бир одамда шахсий фикр, мавқенинг шаклланиши. Имонли, виждонли, комил инсонларни тарбиялаш мустақил Ўзбекистон келажагининг кафолати.

Миссионерлик ва прозелитизмнинг салбий оқибатлари

Миссионерликнинг келиб чиқиши. Мақсад ва ғояси. Дастлабки миссионерлик фаолияти. Августин бошчилигидаги миссионерларнинг Британияга жўнатилиши. «Салб юришлари» ва миссионерлик. «Муқаддас Ерни озод қилиш» шиори. XIII-XVI асрларда христиан миссионерлигининг Ҳиндистон, Хитой ва Японияга ҳам кириб бориши. Миссионерликнинг ташкилий асослари. Жаҳондаги миссионер ташкилотлар. «Халқаро

миссиялар кенгаши» ва «Бутунжаҳон черковлари кенгаши» фаолияти. Прозелитизм. Прозелитизм келтириб чиқараётган салбий оқибатлар. Ёшларга таҳдиди, миллий кадриятларнинг емирилишига ҳаракат. Миссионерлик сиёсий восита сифатида. Миссионерликка қарши курашнинг мафкуравий ва ҳуқуқий асослари. Миссионерлик – диний бағрикенглик ва миллий тотувликка зарба. Дунёнинг диний манзараси. Ўзбекистонда фаолият кўрсатаётган диний конфессиялар. Миссионерликнинг мазмун-моҳияти. Замонавий миссионерлик уюшмалари. Инжиллаштиришдан кўзланган мақсадлар. Миссионерлик услублари ва воситалари. Марказий Осиё минтақасида миссионерлик ҳаракатларини кучайтиришга уринишлар. Миссионерликнинг олдини олишнинг ҳуқуқий асослари. Диний маърифат ва бағрикенглик – конфессиялараро ҳамкорлик ва барқарор тараққиёт омили.

Фойдаланиладиган дарсликлар ва ўқув қўлланмалар рўйхати

Раҳбарий адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. – Т.: Ўзбекистон, 2010.
2. «Виждон эркинлиги ва диний ташкилотлар тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикасининг қонуни (янги таҳрири) // Ўзбекистоннинг янги қонунлари, № 19. – Т.: Адолат, 1998. 224-234-бетлар.
3. Мирзиёев Ш.М. Буюк келажакимизни мард ва олижаноб халқимиз билан курашимиз. – Т.: “Ўзбекистон” НМИУ, 2017. – 488 б.
4. Каримов И.А. Асарлар тўплами. 1-24 жилдлар. – Т.: Ўзбекистон, 1996-2016.
5. Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. – Т.: Маънавият, 2008.
6. Каримов И.А. Адабиётга эътибор – маънавиятга, келажакка эътибор. – Т.: Ўзбекистон, 2009.
7. Каримов И.А. Мамлакатимизда демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепцияси. – Т.: Ўзбекистон, 2010.
8. Каримов И.А. Ўзбекистон мустақилликка эришиш оstonасида. – Т.: Ўзбекистон, 2011.

Асосий адабиётлар

1. Абдулла Шер. Ахлоқшунослик. Дарслик. – Т.: Ўзбекистон файласуфлари миллий жамияти нашриёти, 2010.
2. Абдулла Шер, Баходир Ҳусанов. Эстетика. 2-нашр. /услубий қўлланма. – Т.: Ўзбекистон файласуфлари миллий жамияти, 2010.
3. Абдуллаев М. Маданиятшунослик асослари. Т.: Фарғона, 1998.
4. Абдуллаев М., Умаров Э., Очилдиев А. Маданиятшунослик асослари. – Т.: Турон-икбол, 2006.
5. Абдурахмонов М., Рахмонов Н. Маданиятшунослик. – Т.: Университет, 2011.
6. Ахмедова Э, Губайдуллин Р.. Культурология. Мировая культура. – Т.: Академия художеств Узбекистана, 2001.
7. Бычков В.В. Эстетика. / Учебное пособие. – М.: Академический проект, 2011.
8. Золкин А.Л. Эстетика / Учебник для ВУЗов. – М.: Юнити, 2009.
9. Жаҳон фалсафаси тарихидан лавҳалар. / Қ.Назаров таҳрири остида. – Т.: Шарқ, 2004
10. Ислом ва ҳозирги замон: ўқув қўлланма. Масъул муҳаррир Ш.Ёвқочев. – Т.: “Тошкент ислом университети” нашриёт-матбаа бирлашмаси, 2010. – 207 б.
11. Курбанмамадов А. Из истории эстетической мысли в Средней Азии (эпоха древности и раннего средневековья). /Учебное пособие –Т.:НУУз, 2007.
12. Мўминов А., Йўлдошхўжаев Ҳ., Раҳимжонов Д., Комилов М., Абдусатторов А., Орипов А. Диншунослик. Дарслик / Масъул муҳаррир акад. Иброҳимов Н.И. – Т.: Мехнат, 2004. – 296 б.
13. Назаров Қ. Аксиология – кадриятлар фалсафаси. – Т.: ЎФМЖ, 2004.

14. Нурматова М. Шахс камолотида ахлокий ва эстетик кадриятлар уйғунлиги. – Т.: Университет, 2009.
15. Нурматова М., Муҳаммаджонова Л. Маънавиятнинг ахлокий асослари / Ўқув қўлланма. Масъул муҳаррир Б.Хусанов. – Т.: Университет, 2013
16. Нурматова М., Абдуллаева Н. Ахлокий ва эстетик маданият / Ўқув-услубий қўлланма. – Т.: Университет, 2013
17. Очилдиев А. Маданият фалсафаси. – Т.: Муҳаррир, 2010.
18. Умаров Э. Эстетика (Нафосатшунослик). / Дарслик. – Т.: Ўзбекистон, 1995.
19. Фалсафа қисқача изоҳли луғат. АК. Жалолов, М. Абдуллаева таҳрири остида – Т.: Шарқ, 2004.
20. Фалсафа қомусий луғат. Назаров Қ. таҳрири остида – Т.: Шарқ, 2004.
21. Шермухамедова Н.А. Фалсафага кириш (электрон дарслик). www.ziyonet.uz
22. Шермухамедова Н.А. Фалсафа- ўқув услубий мажмуа. Т.: Ношир, 2012
23. Шермухамедова Н. Falsafa va fan metodologiyasi. Toshkent 2009
24. Шермухамедова Н.А. Илмий тадқиқот методологияси. Т.: Нишон ношир, 2013.
25. Ҳасанов А., Комилов М., Уватов У., Азимов А., Раҳимжонов Д., Зоҳидов Қ., Ислом тарихи. Дарслик. – Т.: «Тошкент ислом университети» матбаа-нашриёт бирлашмаси, 2008.
26. Ҳусанов Б., Гуламов В. Муомала маданияти. Дарслик. – Т.: Иқтисод-молия, 2009.

Қўшимча адабиётлар:

1. Абдуллаев М. Эстетик маданият: назарий-методологик жиҳатлар. – Т.: Фан, 2007.
2. Абдуллаев Р. Обряд и музыка в контексте культуры Узбекистана в Центральной Азии. – Т.: Фан, 2006.
3. Абу Абдуллоҳ Муҳаммад ибн Исмоил ал-Бухорий. Саҳиҳ ал-Бухорий: 2 жилдли. – Т.: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2008.
4. Абу Райҳон Беруний. Қадимги халқлардан қолган ёдгорликлар // Беруний А.Р. Танланган асарлар, I том. – Т., 1968.
5. Аликулов Ҳ. Фалсафий мерос ва маънавий-ахлокий фикр ривожини. – Т.: Фалсафа ва ҳуқуқ институти, 2009.
6. Арасту. Поэтика. Ахлоқи Кабир. – Т.: Янги аср авлоди, 2004.
7. Арзиматова И. Эстетик маданият. – Т.: Фан, 2007.
8. Ахунджанов Э.А. Письменная культура Средней Азии. – Т.: 2000.
9. Бекмуродов М, Юсупова Н. Маданият социологияси. Тошкент.: Янги аср авлоди. 2010.
10. Бобоев Ҳ., Ҳамроев Т., Алимасов В. Маданиятшунослик. – Т.: Янги аср авлоди, 2001.
11. Водчиц С.С. Эстетика пропорций в дизайне. – М.: Книга, 2005.
12. Жабборов И. Антик маданият ва маънавий хазинаси. – Т.: Ўзбекистон, 1999.
13. Ислом зиёси ўзбегим сиймосида. / Таҳрир ҳайъати: Ҳ.Кароматов, З.Хусниддинов, А.Ҳасанов ва бошқ.; расмлар муаллифлари: Ф.Қурбонбоев ва бошқ. – Т.: «Тошкент ислом университети» нашриёти, 2001. –
14. Ислом маърифати: аслият ва талқин: ўқув-услубий қўлланма / Масъул муҳаррир Усмонхон Алимов. – Т.: “Тошкент ислом университети” нашриёт-матбаа бирлашмаси, 2011. –
15. Исмоил Махдум. Тошкентдаги Усмон Мусҳафининг тарихи. – Т.: Мовароуннахр, 1995.
16. Ислом. Энциклопедия. А-Ҳ / З.Хусниддинов таҳрири остида. – Т.: «Ўзбекистон миллий энциклопедияси» Давлат илмий нашриёти, 2004.
17. История мировой культуры. Философско-эстетический анализ. – М.: Туран, 1997.
18. История религий народов Центральной Азии. / Отв. редактор: доц. Ш.А.Ёвкочев. – Т.: Ташкентский государственный институт востоковедения, 2006. – 227 с.
19. Карабаев У. Этнокультура. – Т.: Шарқ, 2005
20. Киященко Н.И. Эстетика – философская наука. – М.: Вильянс, 2005.

21. Мадаева Ш. Миллий менталитет ва демократик тафаккур. –Т.: Фалсафа ва ҳуқук, 2007.
22. Маврулов А. Маданият ва тафаккур ўзгаришлари. Т.: 2004.
23. Мамашокиров С., Усманов Э. Барқарор тараққиётнинг экологик хавфсизлик масалалари. –Т.: Фан, 2009.
24. Маҳмудов Т. Комиллик асрорлари. Ҳаётий ҳикматлар. –Т.: Адолат, 2006.
25. Маҳмудова Г. Жадиализм ва Туркистонда ахлоқий-эстетик фикр тараққиёти. –Т.: Давр-пресс, 2006.
26. Маънавият асосий тушунчалар изоҳли луғати. –Т.: Ғ.Ғулом номидаги нашриёт – матбаа ижодий уйи, 2009 йил.
27. Многоликая глобализация. Культурное разнообразие в современном мире. Под ред. П. Бергера, С. Хантингтона. –М.: Аспект-пресс, 2004.
28. Муҳаммаджонова Л.А. Жадид мутафаккирларининг ахлоқий-эстетик қарашлари. /Услубий кўлланма. – Т.: ЎзМУ, 2007.
29. Наврўзова Т.Н., Зоиров Э.Х., Юнусова Т.С. Тасаввуфда инсон ва унинг камолоти масаласи. – Т.: Фалсафа ва ҳуқук, 2006.
30. Нишонова Н., Рискулова К. Соғлом турмуш маданияти. –Т.: Фан ва технология, 2008.
31. Очилова Б. Миллий-маънавий юксалишда мерос, кадриятлар ва ворисийлик. –Т.: Истиқлол, 2009.
32. Тиллаева Г. Маънавият ва комил инсон тарбияси. –Т.: Фалсафа ва ҳуқук, 2006.
33. Умаров М. Эстрада ва оммавий томошалар тарихи. /дарслик – Т.: Янги аср авлоди, 2009.
34. Умаров Э., Каримов Р., Мирсаидова М., Ойхўжаева Г. Эстетика асослари. Ўқув кўлланма. –Т.: Чўлпон, 2006.
35. Умаров Э. Театр эстетикаси. –Т.: Чашма принт, 2008.
36. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций. –М.: АСТ, 2005.
37. Холматова М. Оилавий муносабатлар маданияти ва соғлом авлод тарбияси. – Т.: Ўзбекистон, 2000.
38. Чориев А. Инсон фалсафаси. –Т.: Чинор ЭНК нашриёти, 2007.
39. Шермухамедов С., Очилдиев А. Маданият ва цивилизация. –Фарғона, 2000.
40. Ўтанова У. Халқ маданияти: тарихи, назарияси, муаммолари. –Т., 2007.
41. Қорабоев У., Соатов Ғ. Ўзбекистон маданияти. –Т.: Тафаккур-бўстони, 2011.
42. Қуръони карим маъноларининг таржимаси ва тафсири. / Таржима ва изоҳлар муаллифи Абдулазиз Мансур. – Т.: «Тошкент ислом университети» матбаа-нашриёт бирлашмаси, 2009. – 617 б.
43. Ғайбуллаев О.М. Шахс маънавий камолоти ва эстетик маданият. –Т.: Чашма принт, 2008.
44. Яхшиликков Ж.Я., Муҳаммадиев Н.Э. Миллий ғоя ва мафкура. –Т.: “Фан”, 2015. - 270 б.
45. Яхшиликков Ж.Я., Муҳаммадиев Н.Э. Миллий ғоя- стратегик тараққиёт. –Т.: “Фан”, 2017. -450 б.
46. Негматова Ш.Ш. Ўзбекистонда соғлом рақобатни ривожлантиришининг маънавий, ахлоқий ва ҳуқуқий жиҳатлари. Т: “Фан”, 2016,-йил 170 бет.
47. Эргашев Ш. Қадимги цивилизациялар. – Т; “Ўзбекистон”, 2016,- йил 360 бет.
48. Язданов У.Т. Ўзбекистонда жамотчилик фикрини ривожлантириш масалалари. – Т; “Нишон нашр”, 2015,- 140 бет.
49. Язданова С.Қ. Миссионерлик анатомияси. (Кеча ва бугун). Самарқанд. Тошкент Имом Бухорий халқаро маркази, 2015, - 165 б
50. Ахмедов А.А. Экологик назорат; назария, метаология ва амалиёт. – Т; Адабиёт учқунлари, 2017 – 151 б
51. Амонов Б. Сиёсий модернизациялаш моделлари ва Ўзбекистон тажрибаси. – Т; “Фан” ва технология – 2012, - 271.б.

52. Ж.Я.Яхшиликков, Ш.Ахадов. “Темурийлар маънавияти” (Илгариги манбалар ва янги тадқиқотлар асосида) Тошкент, Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси “Фан” нашриёти, – 1999 йил
53. Ж.Яхшиликков Н.Убайдуллаева “Жадидчилик ва Беҳбудий” Тошкент, Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси “Фан” нашриёти, 2004
54. Ж.Я.Яхшиликков, Ш.С.Қўшоқов, О.А.Абдурасулов. “Мустақиллик ва муҳандис-техник зиёлилар ижодий фаоллиги муаммолари” Тошкент, Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси “Фан” нашриёти, 2001
55. Ғайбуллаев Отабек. “Шахс маънавий камолоти ва эстетик маданият” (монография) Тошкент “ЧОШМА ПРИНТ” 2008
56. Мирзаева М.К. “Транскоммуникация ва ижтимоий тараққиёт” Тошкент, Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси “Фан” нашриёти, 2008
57. Қаршиев Ш. “Маънавий маданият ва исломий қадрият” “Зарафшон” нашриёти ДҚ, Самарқанд – 2010
58. Аллаярова М.М. “Бадий-эстетик тарбия ва маънавият” (Монография) Самарқанд - 2016

Интернет ресурслари:

1. www.ziyonet.uz
2. www.philosophy.ru.
3. <http://www.intencia.ru>.
4. <http://www.anthropology.ru>
5. <http://www.ido.rudn.ru>.
6. <http://www.filosofia.ru>.
7. <http://www.falsafa.dc.uz>.
8. <http://www.phenomen.ru>.
9. <http://www.lib.ru/filosof>.
10. <http://www.filam.ru/sait.phg>.